

Mälestuskiri järeltulevatele põlvetele
sellest, kuidas Punaarmee sõdurid
22. septembril 1944. a. Valguse jõudsid.

Selle kirja kirjutamise ajendias on minuile
tundmatu venelane "sõjaveteran", kes 8TR
õhtuses "Aktuaalses Kaamera" vaatas otse
kaamerasse ja käskis kirja panne oma
mälestused, kuidas Nõunogude Armee vabas-
tas 22.09.1944 Tallinna. Ikka selles, et
tulevased põlvad teadsid kogu tõde.

Mina tol ajaloolisel perioodil Tallinnas
ei olnud, vaid 22.09.1944 olia oma kodus
Vellose valla Sangru küla Kumeristi talus.

Kuigi olia alla laps, on vedalt meele,
kuidas sauskased põgenesid ja venelased
tulid.

See võis olla septembrikuu alguspäeva-
del, kui meie lapsed leidsime oma oja
silla alt pakki piltide ja kirjasolega. Need
olid sauskaste omad, kes uad maha
jätid ning ise edasi põgenesid. Viisime
pildid-kirjad koju, kus ema, meie leide
kõhes lausa ehmatas ja käskis need ära
põletada. Tuleroas uad lõksid, millest
on väga kahju.

Sõjakõrva tuli iga päevaga ikka lähem-
male ja lähemale. Kogu õhtu oli ärevust
täis. Venelaste saabumist kartsid nii täis-
kannanud kui lapsed.

Meile olid tulnud kuuldused, et venela-
sed põletavad kõik, mis sulle ette jääb.
Seepärast valmistuti ka meie peres ette hal-
vima.

Tuuaedla kaevati kaevik, kuhu viidi pere tähtsamad asjad: ema Singeri-õmblesmania, magapidamistarbid, rüüded, pesu jn. Iga laps pidi hooldama oma asjade pakki- mise eest. Mäletan, et pesu puride pausia ka oma I ja II klassi tunnistused, emale üt- lesin: "Akki venelased ei usu, et ma juba kaks aastat koolis olen käinud." Ema oli vei- di muigel ning oli jões niuu arvamusega. Selles kaevikus sai üs või kaks ööd isegi magatud.

Jätklis kätte 22. september 1944. See sügise- alguse päev oli ilus, soe ja päikesepaiskeline.

Olen mõelnud, kuidas küll tol ajal info levis. Ajalehti ei ilmunud, raadio olid venelased juba 1941. a. ära võtnud. Aga täiskasvanud teadsid, et nüüd on venelaste tulekut oodata. Olin hirmul, et mis nüüd siis saab. Teadmatus tekitas ängi. 1941. a. suvest teadsime, et NKVD mehed tapavad julgalt süütuid inimesi. Valgus oli selles Sopi, Kusti, kus elajalikult usuvati.

Tol ammu sel sügisõhtul olid Krukeristil kodus: ema Elvine, vanavana naine, tädid Alvine, lapsed Endel, Arnold, Vilme ja Helju ning Tallinna sõjapögenikena omu jaani Aitar Eha ja tema ema Salme. Isa Toimis oli Leusil poomas. Isa vend, omu jaan oli olnud bastaid Tallin- nas politseinia. Kargas vangistamist ootustas ta põgeneda koos saaslastega välismaale. Septembrikuu alguse viimase saaslaste autovooriga ta ära soitis. Krukeristil ta seepärast ei olnudki.

Päikese loojangu algul nägime Oja- küüne maja ührga tagant välja tulemas Hobuvankrit inimesed peal. Need olid vene sõdurid.

Samal ajal jõudis koju uus puru-purjus
isa Tois.

Tädi Alvine ja onnaine Salme jooksid
karjamaale heitu.

Vorsti jõudsidki venelased Krukeristile.
Sõjalauasumata täpsid sõdurid majja ja
otstid läbi kõik muumid. Omavahel rää-
kisid võrras keeles, millest meie peres kee-
gi arm ei saanud.

Venelaste vankri es oli hall hobune,
kelle vahk oli haavarmu täis. Keiel oli
sügar arm, mis oli tekkinud kas põnni-
kiltust või millestki muu tõhkealine vil-
lest. Sõbunud oli väsinud ja kurnatud.

Süs kägid venelased meie hobuseid
põllul söomas. Kõhe toodi põllult ära
noor hobune jaku. Hall võeti aiste va-
helt ära ja vankri ette rakendati
jaku. Mõeldan, et nutsia.

Puru-purjus isa ütles, et hall on vana
kroun ja tema selle vastu oma noort ho-
bust ära ei anna. Seepärast kargas uus
sõduritest hallile selga ja ratsutas ga-
loppi põlluvaheteele.

Et isa ei olnud üldse vahetusse võt-
nuf valja häalega nõudis oma hobust
tagasi. Süs võttis taas sõduritest vankrilt
automaatpüssi ehk kone ja pööras
püssitoru isa poole. Nüüd tõttas ema
vahle ja lausus isale: "Las võtavad,
las võtavad! Ega me nende vastu ikke
saa." Ilmselt pidid vähemalt uus neude
Bulgast olema eestlane. Tema mõistis
vanemate omavahelst juttu.

Püss pandi vankrile tagasi ja sõdala-
sed jätkasid liikumist Lubjamaa
poole, meie jaku aiste vahel.

Ei tundnud mingit sõnu „vabastajale“
saabumise eest. Meie omaus jäi hirm, hirm
ja oelkond hirm, mis hinge vaevas.

Mis sai hallist hobusest edasi? Hall
(selline minu hobusele jäigi) jäi meile meie
pere teiseks hobuseks. Järgnes võrre
hobusega tutvumine. Ei teadnud tema
vanusest ega tema tegemisi.

Teatavasti hobuste vanust määratakse
hammaste järgi. Naabri mees jäi saida
kutsuti meile, sest tema oskas looma
vanust hinnata. Ta arvas, et Hall on
8-aastane.

See hobune ei olnud põllutööd teinud.
Isal oli tõsiseid probleeme hobuse tööle
rakendamisel. Hobune on tubli õppija
ning harjus paarisraakelid teiseks kops
põllutööriistade es kinnimä.

Kui need hobused kartsid autosid, siis
Hall neid ei kartnud. Kuid pimeelad
kartis ta igasuguseid tumedaid kühmu-
sid. Järgnevalt keeras ümber nõnda, et
vanker kummuli ei läinud. See seadis
sammud tulnud teid tafari. Halli
pidi tühi kott kaasas olema. Vapadu-
sel tõmmati see loomale pähe!

Isa müüs 1946.a. Halli ära. Saadud
raha eest sai Sukeristi talu elektri
majja ning osteti uus meeste jalgratas.

Märjamaal,
22.09.2008

Illeju Unge (Halliste)
Sukeristi pere
noorim laps.

Autor: Illeju Unge
Toome 4
Märjamaa
Tel. 4821352